

УДК 372.851 (091)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Павлюк Олена Михайлівна
м. Луганськ

В статті здійснений аналіз соціально-економічних та педагогічних передумов розвитку шкільної освіти другої половини ХХ століття. Доведено, що шкільна освіта другої половини ХХ століття формувалася під впливом важливих соціально-економічних та педагогічних перетворень, що відбувалися з кінця ХІХ століття до середини 1950-х рр. Виявлені принципові зміни, які відбувалися в суспільстві в цей період і вплинули на шкільну освіту другої половини ХХ століття. Встановлені недоліки, що призвели до деформації соціальних функцій школи й утруднювали успішну реалізацію народногосподарських завдань, гальмували об'єктивний процес об'єднання загальноосвітньої й професійної школи та знижували ефективність суспільної системи навчання й виховання. Умови для реалізації нових принципів народної освіти створили соціально-економічні і як наслідок педагогічні зміни в суспільстві першої половини ХХ століття. Створена система, зокрема, шкільної математичної освіти розвивалася на основі корінних соціально-економічних і політичних перетворень, які відбувалися в країні під час державного будівництва. Доведено, що при визначенні завдань школи неприпустимо орієнтуватися тільки на поточні суспільні потреби, які б важливі вони не були в той або інший момент. Важливо враховувати не тільки економічні інтереси суспільства, але й ціннісні установки підростаючого покоління, брати до уваги весь комплекс закономірностей розвитку та функціонування цього соціального інституту.

Ключові слова: школа, освіта, зміни, суспільство.

Фундамент шкільної освіти другої половини ХХ століття, як цілісного життєздатного компоненту системи освіти України, формувалася під впливом важливих соціально-економічних та педагогічних перетворень, що відбувалися з кінця ХІХ століття до середини 1950-х рр. Тому зосередимо увагу на виявленні принципових змін у суспільстві в цей період, які вплинули на шкільну освіту другої половини ХХ століття.

Шкільна освіта України пройшла досить складний шлях розвитку та становлення. У результаті освітніх реформ другої половини ХІХ століття у Російській імперії, до якої входила більша частина України, структура школи стала вельми строкатою.

Джерельна база з зазначеного питання вкрай незначна. В теперішній час в історико-педагогічній літературі дослідження нашої проблеми як окремого феномена представлено в невеликій кількості робіт. Соціально-економічні та педагогічні передумови розвитку шкільної, зокрема, математичної освіти в Україні в другій половині ХХ століття знайшли своє відображення в узагальнюючій праці М. В. Левківського, в монографії В. С. Курила, дисертації А. В. Прус, публікаціях О. В. Сухомлинської. Але вони в повному об'ємі не розкривають теми нашого дослідження. Таким чином, здійснений аналіз літератури дає підстави стверджувати, що проблема дослідження соціально-економічних та педагогічних передумов розвитку шкільної в тому числі й математичної освіти в Україні в другій половині ХХ століття залишається актуальною та недостатньо розробленою.

Мета статті – розкрити особливості соціально-економічних та педагогічних передумов розвитку шкільної освіти в Україні в другій половині ХХ століття.

Інтенсивне обговорення педагогічною громадськістю питань реформи шкільної освіти змусило урядові органи займатися їх офіційним обговоренням. У 1899 р. при навчальних округах були проведені наради, у яких, разом з викладачами середніх

шкіл, узяли участь відомі вчені. На нарадах обговорювалися програми й методи викладання навчальних дисциплін в середній школі.

Питання реформи шкільної освіти у 1901 – 1907 рр. виносилися на обговорення з'їздів директорів комерційних училищ, діячів технічної й професійної освіти. На початку ХХ століття у Російській імперії виходять друком нові навчальні посібники для середніх навчальних закладів.

У кінці ХІХ століття у багатьох країнах прогресивно налаштовані педагоги виступали з критикою змісту, зокрема, шкільної математичної освіти. Рух за оновлення шкільного курсу математики незабаром набув міжнародного характеру [1, с. 82 – 85].

В царській Росії склалася така система шкільної математичної освіти: у початковій школі вивчали арифметику цілих чисел шляхом вирішення величезної кількості одноманітних завдань, у середній школі – елементарну математику, яка включає систематичний курс арифметики, алгебру, геометрію й тригонометрію. Типовим недоліком викладання математики в дореволюційній середній школі був його формальний характер [3, с. 18]. Математика була мало пов'язана з практичною діяльністю. Педагоги-математики це розуміли, тому були спроби реформування шкільної математичної освіти.

За роки існування Української держави (1917 – 1920) було сформовано національну шкільну політику. Як зазначає О. В. Сухомлинська, за різних національних урядів (УНР, Центральної ради, Гетьманату, Директорії) вона передбачалась по-різному, але спільними для неї були перш за все українізація (національна школа), світськість, доступність, безкоштовність, розвиток школи національних меншин, трудовий принцип, вільний розвиток дитини [5, с. 48 – 66].

Національна парадигма стала теоретичною й практичною підвалиною діяльності нової шкільної математичної освіти разом з парадигмою трудової школи, яка започаткувала свою роботу в руслі реформаторської зарубіжної педагогіки, орієнтованої на вільне виховання. Вироблені українською владою в 1918 – 1920 рр. і закріплені в державних актах нові принципи в народній освіті стали основою для створення якісно нової системи освіти й виховання.

Розвиток загальноосвітньої школи нерозривно пов'язаний з удосконаленням змісту й методів навчання. Школа розвивалася як трудова та політехнічна. У перші роки роботи трудової школи єдиних програм з математики не існувало. Учителі користувалися тимчасовими матеріалами, проектами програм, що видавалися Нарком просом на місцях використовували колишній досвід і вносили до викладання новий зміст відповідно до завдань школи.

У 1924 – 1931 рр. у школі було введено комплексне викладання, що припускало відмову від систематичного вивчення основ наук. Упровадження комплексних програм створило серйозні труднощі. Комплексна система навчання характеризувалася об'єднанням навчального матеріалу навколо певного стрижня (природознавчого, ріднознавчого тощо). На початку ХХ століття вона застосовувалася в багатьох початкових школах західноєвропейських країн.

Радянські комплексні програми прагнули здійснити принцип зв'язку школи з життям; центральне місце в них займала трудова діяльність людей. У цих програмах обсяг знань, установлений для вивчення в школі, надавався учням у вигляді комплексу відомостей за трьома загальними розділами (колонтками): природа, праця, суспільство, і визначався (хоча й не

завжди) деяким обов'язковим мінімумом систематичних знань рідною мовою (у зв'язку з коренізацією та українізацією шкіл УРСР), з математики й деяких інших предметів [4, с. 805 – 806].

Запозичений з досвіду американської школи XIX століття метод проектів (Д. Дьюї, Е. Торндайк) полягав у набутті знань під час виконання конкретного навчального завдання – проекту. Сфера знань, що набувались, була обмежена рамками цього проекту. Цей метод почав вводитися в радянську школу під назвою комплексного методу викладання.

Вищезазначені соціально-економічні та культурологічні умови слугували дієвим чинником розвитку змісту шкільної математичної освіти. Однак відсутність „систематично побудованих підручників, комплексність навчальних тем” призвели до різкого зниження рівня математичних знань.

Методичні нововведення не отримали широкого визнання серед учительства. Практично комплексні програми послідовно були впроваджені в школах першого ступеня. У школах другого ступеня багато педагогів дотримувалися наочного принципу викладання. Тут зберігалася класно-урочна система викладання; формальне виконання комплексних програм поєднувалося з повідомленням школярам систематичних знань і навичок, зокрема з математики. Та все ж школа 20–х рр. не давала учням необхідного обсягу загальноосвітніх знань.

Виникла необхідність рішучого покращення організації роботи, змісту освіти й методів навчання в школі. Так, у 1930 р. у СРСР була прийнята єдина уніфікована система шкільної освіти: початкова, семирічна й середня школи, а за взірця взято російську систему шкільної математичної освіти й освіти взагалі. Але, не дивлячись на значні зусилля вчителів математики, школа не давала учням необхідного обсягу загальноосвітніх знань, у тому числі й з математики. Шляхи вирішення цього важливого державного завдання були визначені в ухвалі ЦК ВКП (б) „Про початкову і середню школу” від 25 серпня 1931 р. та в низці інших документів, які мали принципове значення для розвитку радянської школи [2, с. 97 – 105].

До кінця 30-х рр. були досягнуті очевидні успіхи в шкільно-будівництві. Прийняті урядом СРСР та ЦК ВКП (б) постанови були спрямовані на перебудову роботи школи та мали вирішальне значення для піднесення теоретичного рівня математичної освіти. Разом з тим, не дивлячись на зроблені зусилля, школа не змогла:

1) ліквідувати недоліки недооцінки необхідності активної роботи щодо закріплення знань і забезпечення міцності засвоєних основ наук;

2) з належною ефективністю здійснити на практиці поєднання загальної освіти з політехнічним навчанням;

3) комплексно вирішити всі питання народної освіти в умовах загострення міжнародного становища, наростання загрози фашистської агресії;

4) усунути монотехнічність професійної школи, орієнтовану на ранню спеціалізацію та ін.

Зазначені недоліки призвели до деформації соціальних функцій школи, що утруднювало успішну реалізацію народно-господарських завдань, крім того, гальмувало об'єктивний процес об'єднання загальноосвітньої й професійної школи та знижувало ефективність суспільної системи навчання й виховання.

Отже, соціально-економічні і як наслідок педагогічні зміни в суспільстві першої половини XX століття, особливо у 20-х – першої половини 30-х рр., створили умови для реалізації нових принципів народної освіти. Україна в 50-х рр. XX ст. стала соборною й нарешті створила єдину систему шкільної освіти. Створена система, зокрема, шкільної математичної освіти розвивалася на основі корінних соціально-економічних і політичних перетворень, які відбувалися в країні під час державного будівництва. Разом з тим вона сама відіграла важливу роль у цих перетвореннях.

Досвід розробки та здійснення реформи школи в другій половині XX століття отримав нове звучання в наші дні. Цей досвід учить розуміння складності проблем „практичного” політехнізму, тобто поєднання політехнічних знань з практичною діяльністю учнів, їх загальноосвітньою й трудовою підготовкою. Тут недостатньо ентузіазму; вирішення цього завдання вимагає різноманітних організаційних і виховних заходів, величезних матеріальних вкладень, концентрації зусиль усього народу. При визначенні завдань школи неприпустимо орієнтуватися тільки на поточні суспільні потреби, які б важливі вони не були в той або інший момент. Ефективним може бути лише шлях поєднання їх з тривалими, стратегічними потребами суспільства. Важливо враховувати не тільки економічні інтереси суспільства, але й ціннісні установки підростаючого покоління, брати до уваги весь комплекс закономірностей розвитку та функціонування цього соціального інституту.

Література і джерела

1. Андропов И.К. Три этапа в развитии международного школьного математического образования в XIX – XX вв. / И.К.Андропов // Математика в шк. – 1967. – № 4. – С.82-85
2. Директивы ВКП (б) к постановлению Советского правительства о народном образовании: сб. док. за 1917 – 1947 гг. – Вып.1., М. – Л.: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1947. – С. 97 – 105.
3. История математического образования в СССР. – К. : Наукова думка, 1975. – 384 с.
4. Педагогическая энциклопедия. – Т. 2. – М.: Сов. энцикл., 1965. – С.805-806
5. Сухомлинська О.В. Историко-педагогичний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В.Сухомлинська – К. : А. П. Н., 2003. – С.48-66

В статтє осуцествлен анализ социальнo-економических и педагогических предпосылок развития школьного образования второй половины XX века. Доказано, что школьное образование второй половины XX века формировалось под воздействием важных социальнo-економических и педагогических изменений, которые происходили с конца XIX века до середины 1950-х гг. Выявлены принципиальные изменения, которые происходили в обществе в этот период и повлияли на школьное образование второй половины XX века. Установлены недостатки, которые привели к деформации социальных функций школы и усложняли, тормозили объективный процесс объединения общеобразовательной и профессиональной школы и снижали эффективность общественной системы обучения и воспитания. Реализация новых принципов народного образования создала социально-экономические и как следствие педагогические изменения в обществе первой половины XX века. Созданная система, в частности, школьного математического образования развивалась на основе коренных социальнo-економических и политических изменений, которые происходили в стране во время государственного строительства. Доказано, что при определении заданий школы недопустимо ориентироваться только на текущие общественные потребности. Важно учитывать не только экономические интересы общества, но и ценностные установки подрастающего поколения, принимать во внимание весь комплекс закономерностей развития и функционирования этого социального института.

Ключевые слова: школа, образование, изменения, общество.

The analysis of socio-economic and pedagogical pre-conditions of development of school education of the second half of XX of century is carried out in the article. It is well-proven that school formation of the second half of XX of century was formed under act of important socio-economic and pedagogical changes, which took place from the end XIX of century to the middle 1950-th fundamental changes which took

place in society in this period and influenced on school education of the second half of XX of century are Educated. Defects, which resulted in deformation of social functions of school of ÷ complicated, braked the objective process of association of general and professional school and reduced efficiency of the public departmental and education teaching, are set. Realization of new principles of folk education created socio-economic and as a result pedagogical changes in society of the first half of XX of century. Created system, in particular, school mathematical education developed on the basis of drastic socio-economic and political alternations which took place in a country during state building. It is well-proven that at determination of tasks of school it is impermissible to be oriented only on current public necessities. It is important to take into account not only economic interests of society but also valued options of rising generation, take into account is all complex of conformities to law of development and functioning of this social institute.

Key words: school, education, changes, society.

УДК 372.881.003.086

ФОРМУВАННЯ ПУНКТУАЦІЙНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Палихата Елеонора Ярославівна
м. Тернопіль

У статті йдеться про пізнавальну діяльність учителя й учнів над формуванням умінь розставляти розділові знаків у реченнях за метою висловлювання, з однорідними членами, звертаннями, у складних реченнях. Запропоновано систему вправ для засвоєння пунктуаційних норм учнями початкових класів.

Ключові слова: пунктуація, розділові знаки, речення за метою висловлювання, однорідні члени речення, звертання, система вправ.

Протягом останніх років наукові дослідження з лінгводидактики стосуються переважно формування усного мовлення, загальних питань навчання української мови, розвитку зв'язного мовлення тощо, але проблеми засвоєння правописних норм, зокрема вивчення пунктуації у початкових класах, в основній і старшій ланках загальноосвітньої школи якщо і студіюються, то в надзвичайно малій кількості, наприклад, Н.П.Коваль «Система роботи над формуванням пунктуаційних навичок в учнів основної школи». У підручниках із методики навчання української мови для початкових класів робота над пунктуацією пропонується в поєднанні з вивченням синтаксису простого речення, що, на нашу думку, є позитивним аспектом лінгводидактики.

Аналіз навчальної програми і підручників з української мови для 1-4 класів вказує, що першокласники ознайомлюються з пунктуаційними знаками (крапкою, комою, тире, знаками оклику і питання) та уживанням їх у кінці речення лише практично. Другокласники повторюють пунктуаційний матеріал, здобутий у першому класі. У третьому класі учні узагальнюють знання й уміння про розділові знаки в реченнях за метою висловлювання, окличних і неокличних, вивчають розділові знаки при звертанні, однорідних членах речення. Четвертокласники повторюють вивчений пунктуаційний матеріал у попередніх класах, а також отримують відомості про вживання коми перед сполучниками а, але в реченнях з однорідними членами та у складних реченнях [4, с. 34-66].

Провівши зріз пунктуаційних знань, умінь і навичок учнів 4, 9 й 11 класів (диктант), можемо зробити висновок, що на кожне із вивчених лише у початкових класах пунктуаційних правил було допущено помилки на використання розділових знаків у реченнях:

- 1) за метою висловлювання – 4 кл. – 70 %, 9 кл. – 43 %, 11 кл. – 21 %;
- 2) з однорідними членами – 4 кл. – 74 %, 9 кл. – 47 %, 11 кл. – 20 %;
- 3) зі звертаннями – 4 кл. – 82 %, 9 кл. – 74 %, 11 кл. – 39 %;
- 4) зі сполучниками а, але, який, що та іншими – 4 кл. – 78 %, 9 кл. – 49 %, 11 кл. – 48 %.

На інтонацію вчителя під час диктування речень більшість учнів не реагує, тому допускає помилки, навіть сплутуючи знак оклику зі знаком питання. Помилки в реченнях з однорідними членами зумовлені нерозумінням поняття однорідності, ролі сполучників в однорідних членах речення тощо. Звертання учні усіх класів або не виділяють зовсім, або виділяють, якщо в середині речення, то лише з одного боку.

Робимо висновок, що початкова школа спрямована на побудову фундаменту для вивчення кожного мовного розділу, зокрема й пунктуації. Якщо учні не засвоюють пунктуаційних норм ще на початковому етапі навчання, то в основній і старшій ланках школи ланцюг послідовності переривається, що відображено в результатах констатувального зрізу.

Неналежний лінгводидактичний рівень дослідження проблеми навчання пунктуації учнів початкової школи, низький рівень їхньої пунктуаційної грамотності, відсутність детальної методики опрацювання пунктуації у 1-4 класах вказує на актуальність нашого дослідження, спрямованого на формування пунктуаційних умінь і навичок молодших школярів.

Звідси й мета статті – створити й обґрунтувати напрями методики формування пунктуаційної грамотності в учнів початкової школи на уроках української мови.

Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі завдання дослідження:

1. Ознайомити з роботою вчителя й учнів над засвоєнням речень за метою висловлювання, окличними й неокличними реченнями, розділовими знаками в них на основі зв'язних текстів.
2. Подати відомості про вивчення речень з однорідними членами і розставлення розділових знаків у них.
3. Запропонувати методику опрацювання речень зі звертаннями і виділення їх розділовими знаками.
4. Схарактеризувати хід роботи над розставленням розділових знаків у простих і складних реченнях із використання сполучників а, але та інших.
5. Розробити систему вправ для засвоєння пунктуаційних норм учнями початкових класів.

Із реченнями за метою висловлювання, окличними й неокличними реченнями учні повинні ознайомлюватися на основі зв'язних текстів. Початок роботи припадає уже на букварний період, коли учні тільки вчать читати. Щоб розпізнати речення, учням потрібно знати, що воно має початок і кінець: починається з великої літери, а завершується відповідним до інтонації знаком – крапкою, знаком оклику, знаком питання. Учителю на уроках письма і читання проводить роботу над виділенням речень спочатку в букварі, а потім – у читанці. Учні зачитують речення, використовуючи при цьому відповідну інтонацію, пояснюють потребу використання розділового знака, називають